

Norman Yoffee: Myths of the Archaic State: Evolution of the Earliest Cities, States and Civilizations. Cambridge University Press, Cambridge – New York 2005. 277 str.

Kniha amerického specialisty na Mezopotámii se zabývá otázkou vzniku, definice a sociální struktury tzv. raných států. Do této kategorie stereotypně patří politické útvary starověkého Starého světa (Mezopotámie, Egypt, Indie a Čína), ale autor nevynechává ani Střední Ameriku a andskou oblast. Historie počátků časných státních zřízení byla vždy považována za atraktivní, proto je na tomto tematickém poli silná konkurence a čtenář má rozhodně možnost srovnávat (nověji např. s *Trigger 2007*). Už dopředu uvedme, že pojednávaná kniha je výjimečná, inspirativní a provokativní, takže v odborných kruzích nezůstala bez odezvy (viz *Science* vol. 308, 1115–1116, nebo celý soubor recenzí i s autorovým zhodnocením in: *Cambridge Archaeological Journal* 15, 252–268). V čem spočívá originalita knihy? A jaký „mýtus“ v jejím názvu má autor na mysli?

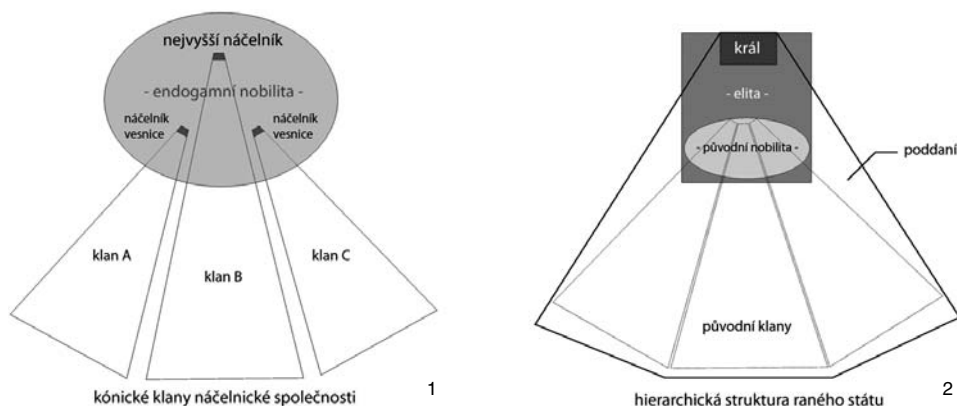
Jde vlastně o mýtů několik. První se týká přímo raných států a zahrnuje výčet jejich takzvané charakteristických vlastností. Podle autora jsou nepravdivá tvrzení, že raný stát vznikl z náčelnického systému, že zahrnoval velké území, které mělo jasně stanovené hranice, že stát byl silně centralizovaný a jeho panovník despota, který vytvářel právo a zákony, měl k dispozici donucovací prostředky, s jejichž pomocí rovněž kontroloval toky zboží a informací ke svému vlastnímu prospěchu. Za mystifikaci považuje autor také tezi, že rané státy byly dobře fungujícími entitami, plně adaptovanými vzhledem k danému společensko-politickému prostředí.

Druhým mýtem, který má N. Yoffee na mysli, je samotná neo-evolucionistická koncepce vývoje společnosti. Reakce vyvolala autorova kritika ustáleného schématu vývoje společenské complexity, které bylo do širšího povědomí uvedeno neo-evolucionistickou antropologickou školou. Jejimi nejviditelnějšími představiteli byli L. White, M. Sahlins a E. Service, kteří ve snaze vnést řád do stávající tradice kulturního partikularismu a relativismu srovnali velké množství etnograficky dokumentovaných způsobů společenského uspořádání. To jim přineslo poznání, že existuje jen omezené množství typů organizace lidských společností. Protože vycházeli zároveň z principu evolucionismu, dospěli k představě, podle níž se společnosti postupně vyvíjejí z méně složitých v komplexnější, ve smyslu známé typologie: tlupa – kmen – náčelnictví – raný stát.

Kategorizace sociální evoluce umožnila obecně lepší orientaci v systémech organizace společností různého kulturního prostředí, na druhou stranu však vedla k teoretickému zploštění jejich původní diversity. Rovněž samotná existence jednotlivých typů a jejich definice byla nově podrobena kritice (např. *Parkinson 2002*). Pokud nám jako vysvětlení nestačí, že graduální evoluce jednodušších forem ve složitější je prostě přirozený proces, objevíme další slabé místo neo-evolucionistické teorie. Autor recenzované knihy tuto slabinu překlenuje dynamičtější modelem, který cílí na problém přechodu mezi společnostmi založenými na tradiční příbuzenské hierarchii (kmeny a náčelnické útvary) a útvary mocensky členěnými na jiném základě (státy).

V první skupině se hierarchie společnosti odvozuje od příbuzenské blízkosti s náčelníkem a jeho rodinou, která je v tradičním chápání přímým descendenčním pokračovatelem mytického předka. Pretendentů na pozici náčelníka je obvykle víc, určující je urozenost, osobní kvality uchazečů a počet jejich stoupenců. Situace odvisí od existence tzv. kónických klanů, které charakterizují multikomunitní charakter náčelnické společnosti s hierarchickým uspořádáním vůdčích osobností – podřízených a nadřízených náčelníků (*obr. 1: 1*). V modelovém případě jsou podřízení náčelníci předáky rezidenčních (vesnických) klanů. Nejvyšší vrstvu náčelnické společnosti tvoří vrcholy kónických klanů, které formují endogamní nobilitu.

Hierarchická struktura náčelnické společnosti je ve svém základu stabilní a vysvětlení jejího přirozeného vývoje směrem ke složitější formě se neobejde bez problémů. Má se za to, že slabým místem náčelnických útvarů je nedostatečná mocenská pozice jejich vůdců. Svou osobní vůli může náčelník proti postojům lidu, a především navzdory přání nobility, prosazovat jen těžko, a to zvláště proto, že nemá k dispozici žádný institucionalizovaný donucovací aparát. Pokud mocenská omezení dotyčnému vůdci přestanou vyhovovat, začne pracovat na jejich odstranění. Tomu mohou často nahrávat specifické podmínky, jejichž typickým příkladem je válka. Náčelník usilující o navýšení moci obvykle mobilizuje své prostředky s cílem zajistit si více stoupenců. Ty už nehledá jen ve vrstvě

Obr. 1. Schematické znázornění kónických klanů náčelnické společnosti a heterarchické struktury raného státu.

nobility, která má vždy své partikulární zájmy, ale i mezi neurozenými, např. věrnými bojovníky nebo směnnými partnery. Jejich přízeň typicky získává dary a příslibem funkcí. Správní úřady, které byly dříve doménou tradiční nobility, jsou nově obsazovány osobami i mimo privilegovanou vrstvu s tím, že hlavním požadavkem je pouze loajalita vůči panovníkovi. Tato změna narušuje strukturu původní hierarchie příbuzenské společnosti a nahrazuje ji organizací heterarchickou (obr. 1: 2). Pokud se vládci podaří na sebe a nově vytvořenou vrstvu elity úspěšně převést moc a správu, je dokončen základní krok ke vzniku komplexnějšího útvaru, než byla dosavadní náčelnická společnost. Norman Yoffee k tomu poznamenává, že velmi často se tento přerod nezdaří, a pokud přece, je výsledný sociální útvar v tomto kritickém období velmi nestabilní.

Důvodem náchylnosti ke kolapsu raných komplexních útvarů je střet dvou odlišných principů dispozice moci, z nichž stabilnější je starší forma, založená na tradičním rezidenčním základě (lokální vůdci a regionální shromáždění), příbuzensky spjatých vrstvách (rozšířené rodiny a rody), nebo profesních skupinách (sdružení obchodníků, řemeslníků). Autorita těchto jednotek pramenila jednak z dlouhodobé tradice, jednak z pocitu sdílených cílů. V každém případě působil vliv daných skupin napříč novými oficiálními politickými konturami státu a mohl mít i destruktivní účinek.

Jaké tedy byly rané státy? Nejdůležitější směry vývoje bezpochyby udávala městská centra. Autor ukazuje, jak se mnoho z nejstarších urbánních center vyvinulo v kontextu jednoduchého vesnického života, a také, že se města rozvíjela nesmírně rychle. Spolu s procesem urbanizace však docházelo i k opačnému trendu, tj. ruralizaci krajiny, způsobené přesuny vesničanů do měst. Tyto skupiny přicházely do měst už vnitřně diferencované a stratifikované, ale musely se zde vyrovnat s novým typem společenského pořádku, kterému vládl jeden člověk – panovník. Jeho vliv byl přítom nejsilnější právě ve městech, protože na venkově často dlouho převládal vliv původní klanové nobility.

„Občanům“ státu byla vnucena nová ideologie, která nejenže umožňovala vládci vést společnost, ale činila tuto eventualitu jedinou možnou. Rané státy jsou určovány jednak vládním politickým centrem společnosti a jednak širší oblastí, která je tímto centrem kontrolována – v praxi to však znamenalo, že státem bylo fakticky město a jeho blízké okolí. Podle autora recenzované publikace byla proto většina raných států územně velmi malá, a tak je na místě je označovat jako městské státy nebo mikro-státy. Na druhou stranu nezůstávaly tyto státečky obvykle osamocené, v dané kulturní oblasti jich vedle sebe existovalo víc. Mezi těmito autonomními a zhruba stejně mocnými jednotkami fungovaly silné interakce, takže N. Yoffee neváhá použít termínu „peer-polity“, což by se dalo přeložit jako „zřízení vrstevníků“. V jeho rámci byla sdílena shodná ideologie a náboženství, a právě tyto kulturně jednotné komplexy považuje autor za ekvivalent termínu civilizace. Jednotlivé státy však v rámci civilizace měly možnost uplatňovat jen limitovanou kontrolu, a není proto možné považovat tyto tzv. civilizace za prostředek mocenské politiky.

Samostatný problém tvoří odlišení tzv. primárních a sekundárních států. Primární státy jsou ty, které vznikají bez určujících vlivů z okolí a samostatně vytvářejí unikátní hierarchii, instituce a ideologii. Pouze několik ze všech známých raných států bylo skutečně primárních, jako např. Uruk, Egypt, Tikal, Monte Albán, Teotihuacán a Moche. Sekundární státy jsou takové, které vznikají s přímým nebo nepřímým přispěním již existujících komplexních sociálních útvarů. Záleží přitom, zda se takový sekundární stát vyvíjí pod vlivem nějakého historického předchůdce nebo vzniká paralelně vedle jiného již existujícího státu. Typické je, že sekundární stát přejímá řadu vlastností původního státu ať v rovině řízení společnosti, nebo v úrovni ideologicko-sakrální (Parkinson – Galaty 2007). Vznik sekundárních států nelze oddělovat od celoregionálních trendů nebo širšího kontextu, v němž se daný typ společnosti (nebo civilizace v Yoffeeho pojetí) rozvíjí a zaniká. V tomto bodě se autor přiblížil teoretické představě světového systému (*world system theory*).

Poslední mýtus se týká představy, že města, státy a civilizace jsou vzácnými případy v evoluci lidských společností, a proto je potřeba zvláštního vysvětlení jejich vývoje. Norman Yoffee naopak tvrdí, že státy nejsou vůbec řídkým jevem, ale jde o přirozený a nevyhnutelný vývoj společností post-pleistocenního období. Specifická vysvětlení by si naopak vyžadovaly společnosti, které se státního zřízení nedobraly. Spíše než se soustředit na otázku, jaké rané státy vlastně byly, je užitečnější ptát se, kdo byli hlavní aktéři jejich klíčových dějů. A namísto typologického určování podrobně studovat formy sociální complexity.

Recenzovaná kniha se v konkrétních případech netýká středoevropského kulturně-historického prostoru. Přesto jsou informace, které její autor předkládá, užitečné i v prostředí našeho archeologického diskursu – o to víc, že se i tady lze setkat s diskusí nad typologií mocenských struktur místních prehistorických a raně historických společností (např. Macháček 2005). I když je hodnocené dílo obsahově velmi hutné, autor nabízí i jakousi minimalistickou definici raného státu: „Pokud si nejste jisti, zda byla daná společnost státem, tak určitě nebyla.“

Petr Květina

Literatura

- Macháček, J. 2005: Raně středověké Pohansko u Břeclavi: munitio, palatium nebo emporium moravských panovníků?. *Archeologické rozhledy* 57, 100–138.
- Parkinson, W. A. ed. 2002: *The Archaeology of Tribal Societies*. Michigan: Ann Arbor.
- Parkinson, W. – Galaty, M. L. 2007: Secondary States in Perspective: An Integrated Approach to State Formation in the Prehistoric Aegean. *American Anthropologist* 109, 113–129.
- Trigger, B. G. 2007: *Understanding Early Civilizations. A Comparative Study*. Cambridge: Cambridge University Press.

Andreas Heege Hrsg.: Töpferöfen – Pottery kilns – Fours de potiers. Die Erforschung frühmittelalterlicher bis neuzeitlicher Töpferöfen (6.–20. Jh.) in Belgien, den Niederlanden, Deutschland, Österreich und der Schweiz. Basler Hefte zur Archäologie 4. Archäologie Verlag, Basel 2007. 432 str. + 1 CD.

Mnozí právem žehrají, že v rámci soudobého archeologického bádání představují monotematické studie o jednotlivých segmentech hmotné kultury zpravidla více či méně zdařilé kompilátorské práce, které bez zohlednění potřebných historických souvislostí (a nezdědka nekriticky) shromažďují informace, přičemž závěrečná hodnocení nejsou ničím jiným než klasifikačním přehledem. Význam publikací tohoto druhu – zvláště mají-li širší chronologický a geografický záběr – ovšem (záhy) ocení asi každý, neboť při ohledávání konkrétního problému umožňuje dnes patrně jen úzce vyhraněná (a tudíž omezující) specializace důvěrnou orientací být i jen v středoevropské literatuře.

Ačkoli tedy souhrnné „materiálové“ studie mají téměř jistě zaručen dostatek citačních odkazů, mohlo by se zdát, že ještě nenastal čas na aktuální přehled o středověkých hrncířských pecích v německojazyčných zemích a v jejich (na SZ) přilehlých oblastech. V podstatě tentýž cíl totiž měla nedávno